

Prvi starosta Jugoslovanske sokolske zveze dr. Ivan Oražen

ALEKSANDER LAVREŃIČ

"Sokolska župa Ljubljana s sedežem na mestu ljubljanske Univerze zahvalja Vaše Veličanstvo za odlikovanje in zaščito, naklonjeno temu našemu najvišjemu učnemu zavodu.

...ob tej priliki prosimo, da sprejmete v imenu vsega članstva naše župe in vseh župnih društev za to visoko odlikovanje naše najiskrenejše čestitke, želeč Univerzi pod tem visokim protektoratom v nadalje največjega uspeha."

Starosta sokolske župe Ljubljana Nande Marolt je 1. maja 1929 po naročilu Jugoslovanske sokolske zveze poslal na Rektorat ljubljanske univerze zgoraj omenjeni dopis¹ in brzojavno čestitko ob desetletnici ljubljanske univerze² in njenem preimenovanju v Univerzo kralja Aleksandra.³ Čestitke ob omenjenem dogodku je poleg drugih posameznikov, združenj in društev poslala tudi Jugoslovanska orlovska zveza.⁴ Poudariti je treba, da gre tu le za protokolarnе izjave, preimenovanje samo pa je univerzi, gledano s časovne distance, le koristilo in Slovencem ohranilo neprekinjen razvoj visokega šolstva.

Iz tega leta (1929) si je zanimivo ogledati tudi dopis staroste Jugoslovanske sokolske zveze rektorju univerze z dne 31. avgusta 1929.⁵

Prejel sem krasno spominsko knjigo, ki ste jo izdali ob desetletnici obstoja univerze Kralja Aleksandra I. v Ljubljani in Vas za to izredno pozornost zahvaljam.

Sokolstvo je vedno z največjo pozornostjo spremljalo delo in razvoj ljubljanske univerze in je ponosno na to, da je naš prvi starosta, brat dr. Ivan Oražen, v svoji

¹ Zgodovinski arhiv in muzej Univerze v Ljubljani (ZAMU), IV - 182.

² Najbolj zaslužni možje za ustanovitev slovenske univerze v Ljubljani leta 1919 so bili dr. Mihajlo Rostohar, dr. Danilo Majaron in dr. Ivan Hribar.

³ Preimenovanje univerze po kralju Aleksandru je bila ideja rektorja dr. Milana Vidmarja. Vidmar je s tem "pretental" takratne šolske oblasti, ki so hotele Univerzo v Ljubljani omejiti ali celo ukiniti. Na ta način je ohranil delovanje univerze, ker v tedanjem času pač ni bilo najbolj "zdravo" omejevati pravic univerzi, ki nosi kraljevo ime.

Dne 18. junija 1929 je kralj Aleksander na predlog ministra za prosveto odločil, 'da Univerzitet v Ljubljani nosi naziv Univerzitet kralja Aleksandra I.' Kako je do tega prišlo, je pojasnil rektor Vidmar na izredni seji Univerzitetnega sveta 25. aprila 1929. Ker se je tudi to leto pojavil napad na integriteto ljubljanske univerze, je rektorju prišlo na misel, da 'položi usodo v roke Nj. V. kralja'. To misel je razodel uglednim članom US, UU in bivšim rektorjem. O tem je bilo 'nemogoče razpravljati pred širokim forumom in uverjen, da sem na pravi poti, sem v avdienci pri kralju 18. aprila 1929 prosil za protektorat nad proslavo desetletnice, kar je kralj prevzel. Na mojo prošnjo, da se imenuje naša univerza Univerza kralja Aleksandra I. (Alma Mater Alexandrina), je Nj. V. kralj to dovolil s toliko ljubeznivostjo, da sem srečen odšel iz avdience.'

Tako je slovenska univerza dobila ime po vladarju. Če bi predzadnji avstrijski cesar pristal na ustanovitev ljubljanske univerze, bi se, kot je iz dokumentov razvidno, imenovala Univerza Franca Jožefa I., kot se je imenovala zagrebška univerza. Metod Mikuž, Gradivo za zgodovino univerze v letih 1919-1945, v: Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani, Ljubljana 1969, str. 78.

⁴ ZAMU, IV - 182. Jugoslovanska Orlovska Zveza je vzradoščena, ker je Vaše Veličanstvo dovolilo, da ljubljanska univerza nosi Vaše visoko ime. Hvaležni za to najvišje odlikovanje izjavljamo Vašemu Veličanstvu svojo udanost in zvestobo. Dr. Žitko Stanislav predsednik.

⁵ ZAMU, IV - 181.

poslednji volji imel v mislih ta naš največji učni in znanstveni zavod, ki ga je objel z vso svojo plemenitostjo.

Želim v imenu vsega jugoslovanskega Sokolstva univerzi Kralja Aleksandra I. stalnega napredka, da bi - kakor si prizadevamo mi Sokoli - nje delovanje ustvarjalo nov kulturni tip jugoslovanskega človeka.

Z zagotovilom o svojem odličnem spoštovanju se Vam usojam pošiljati sokolski pozdrav!

Zdravo! Vdani Gangl Engelbert

Besede iz zahvale staroste potrjujejo prizadevanja sokolskega gibanja za splošni narodni napredek in nadaljujejo tradicijo narodnega gibanja, prisotnega že od ustanovitve društva Južni sokol v Ljubljani leta 1863, pozorni pa moramo biti tudi na veliko plemenito dejanje prvega staroste Jugoslovanske sokolske zveze dr. Ivana Oražna, ki je v svoji oporoki zapustil premoženje slovenski mladini. Značaj tega odličnega moža sta odlikovali dve značilni potezi: neskajljena nacionalna zavest in globoko socialno čustvovanje, usmiljenje in stalna pripravljenost pomagati bednim in zapuščenim.

Kmečkemu dekletu iz Kostanjevice na Krki se je 8. februarja leta 1869 rodil nezakonski sin Ivan. Oče sodnik ga ni hotel priznati za svojega.⁶ Vso mladost je preživel v revščini in žalosti spričo zagrenjene in po tedanjem pojmovanju osramočene matere, ki jo je izredno ljubil. Po končani gimnaziji v Novem mestu (1889) se je proti volji matere, s prihranki okrog 20 srebrnih goldinarjev, napotil na Dunaj, kjer se je vpisal na medicinsko fakulteto.

Študijska leta je preživel v najhujšem pomanjkanju brez sleherne podpore. Pogosto je preživel dan ob skorji kruha in juhi v tamkajšnji ljudski kuhinji. Promoviral je v Gradcu. Po promociji se je naselil v Ljubljani, kjer se je uveljavil kot odličen zdravnik in tudi dober kirurg v tedanji Deželni bolnici. Pridobil si je sloves odličnega, dobrotljivega in požrtvovalnega zdravnika ne samo v Ljubljani, temveč tudi na podeželju. Od revežev za svoja dela sploh ni sprejemal honorarja.

Leta 1902 se je poročil z vdovo iz Auerjeve družine v Wolfovi ulici št. 12, kjer je že kot dijak dobival brezplačno hrano, vendar mu je družinsko srečo zatemnjevala ženina dolgoletna bolezen. Po njeni smrti leta 1919 se je kljub vsestranskemu delovanju čutil vedno bolj osamljenega. Čeprav je tudi sam bohal za srčno nevrozo, je kljub temu opravljal svoje uradne posle kot vodja zdravstvenega oddelka s polno vneto.

Dr. Oražen je že kot študent občutil revščino in zatiranje tedanje dobe, ki pa je pomenila obenem prebujanje slovenskega naroda. Med študijem se je povezoval tudi s študenti drugih slovanskih narodov. Zaradi tesnih zvez z jugoslovanskimi, posebno s srbskimi domoljubi je bil označen kot politično nezanesljiv v Avstroogrski monarhiji. Po izbruhu balkanske vojne je kot zdravnik prostovoljec pomagal ranjencem na bojišču.

Mož plemenitega značaja in poln ljubezni do trpečih je tudi kot javni delavec povzdignil svoj glas, zlasti ob septembrskih dogodkih leta 1908.⁷ Politični nazor ga je uvrstil med pristaše levega krila tedanje Narodno napredne stranke (liberalne op. a).

Izvoljen je bil v ljubljanski občinski svet in bil poslanec v deželnem zboru, znan

⁶ ZAMU, IV - 195, Kratek opis življenja dr. Ivana Oražna - dobrotnika slovenskega dijaštva.

⁷ ... Leta 1908 so pokali strelji po ljubljanskih ulicah, plaho in tiho smo bežali po ulicah, ker smo čutili silo nad sabo, naši sinovi so padali v krvi, pesti smo stiskali in trepetali pred dnevi bodočnosti. Ali ste ga videli takrat, bratje, njega, ki je neustrašeno povzdignil svoj glas in nas klical na maščevanje? Njegove besede ob grobu septembrskih žrtev so nam dvignile dušo in njegova odločna beseda v deželnem zboru nam je sredi temne noči odprla nebo in na njem se je pokazalo solnce tolažbe in upanja. (Nekrolog dr. Ivanu Oražnu, v: Jutro, 12. 3. 1921.)

kot prepričljiv govornik. Eden njegovih najodličnejših nastopov je bil že prej omenjeni govor, ki ga je imel 18. septembra leta 1908 na protestnem shodu v Mestnem domu. Čeprav je odločno in z vso brezobzirnostjo zagovarjal stališča, ni niti z eno besedo hujskal. Kljub temu so mu pripadniki nasprotnega slovenskega političnega tabora in Nemci, ki niso mogli pozabiti govora, v poznejših letih neprestano očitali sokrivdo na septemberskih dogodkih. Zmerjali so ga z ostudno psovko "krvava manšeta".⁸

Ker se je predvsem po svoji dobrodelnosti in razgledanosti tako zelo ločil od oblastivšečne ozkosrčnosti in filistrstva, ni čudno, da je bila ob izbruhu 1. svetovne vojne tudi zanj pripravljena jetniška celica. "Histerična nemška ženska", gospa Theimer, je pod vtisom nekdanjih klerikalnih obtožb v začetku leta 1914 denuncirala dr. Oražna vojnemu ministristvu, da pripravlja sokolsko zaroto proti Avstriji.⁹

Po končani vojni je postal najprej zdravstveni vodja Dravske divizije, pozneje pa načelnik zdravstvenega odseka za Slovenijo.

Dr. Ivan Oražen je združeval vse lastnosti Tyršovega Sokola: kristalno čisto ne-sebično narodno zavest in pravo demokratično misel.¹⁰ Bil je starosta Slovenske sokolske zveze od leta 1907. Pod njegovim vodstvom je Slovenska sokolska zveza ponesla v Evropo glas slovenskega imena. Izbran je bil tudi za podstarosta Vseslovenske sokolske zveze. Po vojni je sokolskemu gibanju dal nov polet. Na Vidov dan leta 1919 je bil v Novem Sadu imenovan za starosta Jugoslovanske sokolske zveze.¹¹

Veličasten spomenik njegove dobrote predstavlja njegova oporoka, s katero je postavil za svojega edinega dediča slovensko mladino.

V oporoki¹² 22. decembra 1919 je dr. Ivan Oražen vse svoje premoženje in nepremično premoženje zapustil Medicinski fakulteti v Ljubljani,¹³ *katera naj vporablja to premoženje za ustanovitev in vzdrževanje zavoda: "Oražnov dijaški dom", v katerem naj dobe prosto stanovanje v prvi vrsti nezakonski, ubogi medicinci slovenskega, srbskega in hrvatskega plemena, ki študirajo v Ljubljani.*

Medicinska fakulteta je kot glavna dedinja morala izplačati volila kuharici Micki Kajtna, hišni pomočnici Tonki Primožič, hišniku Tonetu Krajšek in oskrbniku Ivanu Gerloviču. Za oporočnega izvršitelja je imenoval dr. Franceta Goršiča.

V Ustanovni listini Oražnovega doma je (kot pripis k oporoki) dodatno razložil, kako ravnati s premoženjem, in določil pravila o delovanju in financiranju doma: *Brezplačno stanovanje v "Oražnovem domu" in v njegovih naselbinah pristoji:*

I./ Ubožnim slušateljem medicincem ljubljanskega vseučilišča, ki so slovenske narodnosti. Prednost gre nezakonsko rojenim. Zakonsko rojeni dobe le preostala mesta. Kolikor bi potem še mest preostajalo, podeliti so medicincem srbske in hrvatske narodnosti, obojim enako število, a tudi pri teh imajo izključujočo prednost nezakonski. Ako tudi potem vsa mesta ne bi bila podeljena, podeliti je ostala mesta slušateljem drugih ljubljanskih fakultet, toda samo nezakonsko rojenim in zgolj Slovincem ter ne bogoslovcem.

II.) Ako bi prestala medicinska fakulteta v Ljubljani, potem je podeliti mesta ubožnim slušateljem pravnikom, filozofom in tehnikom, ki študirajo na ljubljanskem vse-

⁸ Jutro, 12. 3. 1921.

⁹ Jutro, 12. 3. 1921.

¹⁰ Jutro, 12. 3. 1921.

¹¹ Drago Stepišnik, *Telovadba na Slovenskem*, Ljubljana 1974. V Novem Sadu ustanovljena Sokolska zveza Srbov, Hrvatov in Slovencev se je 1. 1921 preimenovala v Jugoslovansko sokolsko zvezo. JSZ je imela sedež v Ljubljani.

¹² ZAMU, IV - 195.

¹³ V svoji oporoki je zapustil pok. dr. Oražen skoraj vse svoje imetje ljubljanski Medicinski fakulteti. Po tedanjih predpisih fakulteta zapuščine ni smela sprejeti na svoje ime, ker ni imela značaja pravne osebe, zato je bila vsa dediščina vpisana na Univerzo.

učilišču (tehniki) in so slovenske narodnosti; tudi tu je mesta podeliti v prvi vrsti nezakonsko rojenim, potem stoprav drugim. Kadar bi ostalo še kaj mest, dati jih je v prvi vrsti nezakonskim, v drugi vrsti drugim ubožnim vseučilišnikom srbske in hrvaške narodnosti.

III.) Ako bi prestalo vseučilišče v Ljubljani, je podeliti mesta ubožnim srednješolcem vseh srednjih šol (gimnazij in realk) v Ljubljani, ki so slovenske narodnosti; tudi tu je mesta podeliti v prvi vrsti nezakonsko rojenim, potem stoprav drugim. Kadar bi preostalo še kaj mest, dati jih je v prvi vrsti nezakonskim, v drugi vrsti drugim ubožnim srednješolcem srbske in hrvaške narodnosti.

IV.) Ako bi prestale vse šole v Ljubljani, je podeliti mesta ubožnim šolarjem ljubljanskih ljudskih šol, ki so slovenske narodnosti; tudi tu je mesta podeliti v prvi vrsti nezakonsko rojenim, potem stopravo drugim. Kadar bi ostalo še kaj mest, dati jih je v prvi vrsti nezakonskim, v drugi vrsti drugim ubožnim šolarjem srbske in hrvaške narodnosti.¹⁴

Kljub boleznj je dr. Oražen še vedno vestno opravljal svoje delo. Dne 10. marca 1921 je službeno potoval v Maribor in Zidani Most.

Z večernim mariborskim vlakom se je vrnil v Ljubljano na svoj dom, "Zeleni hrib". Ob enajstih zvečer je odhajal spat. Počutil se je docela dobro, s seboj je vzel dnevne časopise in zaužil uspalvalni prašek. Kot običajno je zjutraj ob sedmi uri vstopila v sobo njegova služkinja, da bi osnažila obleko. Prvi pogled na posteljo je služkinjo močno pretresel. Videla je svojega dobrega gospodarja nepremično ležati na postelji z razprtimi rokami. Ker na večkratno klicanje: "Gospod doktor!" ni dobila odgovora, je prestrašena obvestila ljudi, ki so poklicali na dom Oražnovnega sošolca in prijatelja dr. Otmarja Krajca. Skušali so ga priklicati k življenju toda zaman. Smrt je že nastopila. Sklepajo, da je dr. Ivan Oražen podlegel kapi okrog šeste ure zjutraj.¹⁵

Ob mrtvaškem odru v njegovem stanovanju so Sokoli takoj postavili častno stražo. O smrti so nemudoma obvestili tudi vse člane in jih pozvali, da se v čim večjem številu udeležijo pogreba 13. marca ob treh popoldne. Članice in naraščaj so pozvali, da se udeležijo pogreba v civilnih oblekah, člani v krojih. Društva naj pridejo s prapori in se zberejo pred Mestnim domom ob 13. uri in 30 minut.¹⁶

Sokoli, ki so se namenili na pogreb v kroju, so imeli pravico do polovične cene železniške karte.

Na dan pogreba so Sokoli prenesli krsto v Narodni dom. Velika dvorana je bila premajhna, da bi sprejela vse, ki so se hoteli še enkrat posloviti od pokojnika. Obiskovalci so prihajali po enih stopnicah, se poklonili pokojniku in odhajali po drugih stopnicah. Okrog odra je bila položena cela gomila vencev, največ od raznih sokolskih društev in žup, ob krsti pa je nepremično stala straža Sokolov in akademikov.

Množice so zasedle ulice od Narodnega doma do Sv. Krištofa. Pred Narodnim domom se je zbralo sokolstvo v kroju, žensko članstvo in naraščaj, okrog 2000 po številu, med množico je bilo tudi veliko število uglednih gostov.¹⁷

Nekaj pred tretjo uro so Sokoli dvignili krsto in jo prenesli pred Narodni dom. V imenu jugoslovanskega sokolstva se je od pokojnika poslovil njegov podstarosta br.

¹⁴ ZAMU, IV - 195, Ustanovna listina, člen 4.

¹⁵ Tako je zadnje ure življenja dr. Oražna opisalo Jutro, 12. 3. 1921.

¹⁶ Jutro, 12. 3. 1924.

¹⁷ Ministra za narodno zdravje je zastopal šef zdravstvenega oddelka v Zagrebu dr. Lochert, deželno vlado deželni predsednik dr. V. Baltič s poverjenikom A. Ribnikarjem. Prisoten je bil skoraj ves častniški zbor ljubljanske posadke z gen. Dokičem, polk. Večevićem in generalom Maistrom na čelu, rektor univerze dr. Zupančič s profesorskim zborom, uradniki, zdravniki, zastopniki načelstva sokolskih zvez, ljubljanski župan dr. Tavčar, načelstvo JDS in drugi.

doktor Vladimir Ravnihar. Gozd črno ovitih sokolskih praporov se mu je poklonil v pozdrav. Sprevod je otvorila sokolska konjenica 48 jezdecev, katerim je sledilo 22 župnih znakov. Za njimi je nastopala godba Dravske divizije, nato starešinstvo Jugoslovanske sokolske zveze, zvezni prapor in 22 sokolskih zastav iz vse Jugoslavije, nato množica vencev, med njimi venec *České Obci Sokolské*. V sprevodu je sledilo sokolsko članstvo v kroju, članice in naraščaj, pevski zbori, univerzitetni profesorji in akademska mladina. Na dvovprežnem mrtvaškem vozu je pokrival krsto ogromni venec Sokolske zveze. Pred pokopališčem je šest polkovnikov odneslo krsto v cerkev, iz nje do grobnice pa zopet Sokoli. Po končanih cerkvenih obredih so se od pokojnika poslovili mnogi govorniki. *Ko so med ihtenjem prijateljev pričele padati črne grude na krsto, smo občutili, da se poslavljajo bratje od brata. Ne samo spoštovanje, ne samo zahvala za dela pokojnikova so se izražala na moških licih. S ciprese so v pomladno solnce čivkali ptički in ko smo odhajali, so se nam veke rdečile.*¹⁸

Življenje in delo dr. Ivana Oražna bi moralo biti za zgled vsem, ne samo sokolskim članom. Doktorju Oražnu, ki je bil kot politik preveč rahločuten,¹⁹ da bi mogel vzdržati ostudnost takratnega političnega boja in vse grdobije takratne, največkrat osebne politike, ki mu je odvzela vse veselje do političnega dela, so priznali vso plemenitost in dobroto tudi njegovi politični nasprotniki, kar je bilo v času še večjih političnih nestrpnosti, kot jih poznamo danes, sila redko. Slovenec je ob vesti o njegovi smrti zapisal: *...Rajnik je bil sicer po svojem političnem prepričanju nam nasproten, toda bil je kot zdravnik zelo priljubljen in kot šef zdravstvenega odseka za Slovenijo zelo objektiv.*²⁰

¹⁸ Jutro, 15. 3. 1921.

¹⁹ Jutro, 12. 3. 1921.

²⁰ Slovenec, 12. 3. 1921.